

Tím se všechno mění

**Kapitalismus
versus klima**

Klimax

Host

**Naomi
Kleinová**

This Changes Everything
Copyright © 2014 by Klein Lewis Productions Ltd.
Cover pictures from open sources
Foreword © Josef Patočka, 2023
Translation © Petr Ondráček, 2023
Czech edition © Host – vydavatelství, s. r. o., 2023
(elektronické vydání)

ISBN 978-80-275-1858-6 (PDF)
ISBN 978-80-275-1859-3 (ePUB)
ISBN 978-80-275-1860-9 (MobiPocket)

Úvod

Všechno se tak či onak mění

Většina prognóz vývoje klimatu předpokládá, že ke změnám (emisím skleníkových plynů, růstu teplot a jevům, jako je třeba stoupání hladin moří) bude docházet postupně. Určité množství emisí povede k určitému nárůstu teplot, který zase zapříčiní určité pozvolné zvýšení mořských hladin. Geologické záznamy klimatických podmínek však ukazují i na případy, kdy poměrně nevelká změna u jedné součásti klimatického systému vedla k náhlým proměnám klimatu jako celku. Jinak řečeno, překročili globální teploty určité mezníky, mohly by nastat náhlé, nepředvídatelné a potenciálně nezvratné změny s nesmírně ničivými a dalekosáhlými dopady. I kdybychom od takového okamžiku neuvolnili do ovzduší už žádný CO₂, uvedou se do pohybu potenciálně nezastavitelné procesy. O tomto jevu lze uvažovat jako o náhlém selhání klimatických brzd a řídicích mechanismů, přičemž zmíněný problém a jeho důsledky se nám naprosto vymknou z rukou.

ZPRÁVA AMERICKÉ SPOLEČNOSTI PRO VĚDECKÝ POKROK
(AMERICAN ASSOCIATION FOR THE ADVANCEMENT OF
SCIENCE), NEJVĚTŠÍ SVĚTOVÉ VĚDECKÉ SPOLEČNOSTI, 2014¹

Já zbožňuju, jak ty emise voní.

SARAH PALINOVÁ, 2011²

Z amplionu se ozval hlas: žádáme cestující letu 3935 z Washingtonu do Charlestonu, aby si vzali svá příruční zavazadla a opustili letadlo.

Sešli po schůdcích a shromáždili se na rozpálené letištní dráze. Naskytl se jim nezvyklý pohled — kola tryskového letadla společnosti

US Airways stála zabořená do černé ranveje, jako by ji tvořil čerstvý beton. UVízla tak hluboko, že letadlo nedokázal vyprostit ani stroj, který ho přijel odtáhnout. Zaměstnanci aerolinek doufali, že bez přebytečné váhy pětaticeti cestujících se letadlo vyprostit podaří. Nepodařilo. Na sociálních sítích kdosi sdílel obrázek: „Proč mi zrušili let? Protože ve Washingtonu je tak děsnej hic, že se naše letadlo zabořilo deset čísel do asfaltu.“³

Nakonec letadlo přijeli odvléct s větším, silnějším tahačem a tentokrát se to podařilo. Odstartovalo s tříhodinovým zpožděním. Mluvčí aerolinek celou událost připsala na vrub „velmi neobvyklých teplot“.⁴

Pravda, letní teploty v roce 2012 vystoupaly nezvykle vysoko. (Zrovna jako v předešlém roce i v tom následujícím.) A není žádnou záhadou proč: kvůli bezuzdnému spalování fosilních paliv, tedy přesně kvůli tomu, co aerolinky musely a hodlaly provádět navzdory nesnázím s tajcím asfaltem. Tento paradox, tedy skutečnost, že spalováním fosilních paliv se naše klima mění natolik drasticky, až nám brání ve spalování fosilních paliv, neodradil pasažéry letu 3935 od toho, aby znovu nastoupili do letadla a pokračovali v cestě. Změny klimatu však žádná z významnějších mediálních zpráv informujících o této události ani slovem nezmínila.

Nepřísluší mi, abych tyto cestující soudila. Pasažéry letu 3935 jsme, obrazně řečeno, my všichni, kdo se oddáváme vysoce konzumnímu životnímu stylu, ať už bydlíme kdekoli. Celá naše kultura sice čelí krizi, která ohrožuje naše přežití coby živočišného druhu, ale my dál děláme přesně to, co tuto krizi způsobilo, jen nás to stojí více úsilí. Aerolinky kvůli odtazeni uvízlého letadla přistavily stroj se silnějším motorem a zrovna tak přitvrzuje i globální ekonomika, když přechází z běžných zdrojů fosilních paliv na jejich ještě špinavější a nebezpečnější varianty — na živice z dehtových písků kanadské provincie Alberta, ropu z hlubinných podmořských vrtů, plyn z hydraulického štěpení (frakování), uhlí z rozbombardovaných hor a tak dále.

Při každé závažné přírodní katastrofě přitom nastávají další a další paradoxní situace, z nichž vyplývá, že klima je stále méně vstřícné právě k odvětvím, která se nejvíce podílejí na jeho oteplení. Třeba mohutné záplavy, které v Calgary v roce 2013 přerušily

dotávkou elektriny do ústředí ropných společností těžících v Albertě dehtové písky a znemožnily tak jejich zaměstnancům pracovat, zatímco vlak naložený hořlavými ropnými produkty balancoval na okraji hroustícího se železničního mostu. Nebo třeba sucho, které o rok dříve natolik snížilo hladinu řeky Mississippi, že se plavidla naložená ropou a uhlím nemohla několik dnů pohnout z místa a musela počkat, až jim jednotky ženijního vojska vybagrují kanál (k čemuž se muselo využít financí určených na obnovu po rekordních záplavách, které tamní povodí postihly v předchozím roce). Nebo uhelné elektrárny v jiných částech země, které byly dočasně odstaveny, protože řeky, z nichž čerpají vodu k chlazení strojního zařízení, byly buď přehřáté, nebo vyschlé (nebo, v některých případech, obojí).

Takový kognitivní nesoulad prostě tvoří součást života v tomto svízelném historickém okamžiku, kdy nás dobíhá krize, již jsme dosud ostentativně přehlíželi, a my přesto ještě přitvrzujeme v jednání, které ji způsobuje.

Já sama jsem změny klimatu popírala déle, než by se patřilo. Samozřejmě jsem věděla, že k nim dochází. Ne jako Donald Trump a stoupenci hnutí Tea Party, kteří donekonečna omílají, že když v zimě dál mrzne, nemůže být globální oteplování nic než fáma. O klimatických změnách jsem však měla jen povšechnou představu a související zprávy, zvláště ty opravdu děsivé, jsem pokaždé jenom přelétla očima. Namlouvala jsem si, že je to na mě příliš odborné a že celou věc už přece řeší ekologové. A dál jsem si počínala, jako by nebylo vůbec nic špatného na tom, že v peněženke nosím lesklou kartičku dokládající můj „elitní“ status coby pravidelné cestující leteckou dopravou.

Obdobným způsobem popírá klimatické změny spousta z nás. Věnujeme jim chvilkovou pozornost, a pak zas odvrátíme zrak. Nebo si jich sice všimáme, ale pak to celé obrátíme v žert („Zas další znamení, že se blíží apokalypsa!“), což představuje jen další způsob, jak odvrátíme zrak.

Nebo si klimatických změn sice všimáme, ale chlácholíme se povídkami o tom, jak jsou lidé důvtipní a že vyrukují s technickým zázrakem, který uhlík z oblohy bezpečně vysaje nebo jako mávnutím kouzelného proutku zeslabí sluneční žár. Při sbírání

podkladů pro tuto knihu jsem však zjistila, že i takový postoj představuje jen další způsob, jak odvrácíme zrak.

Nebo změny sice bereme na zřetel, ale snažíme se k nim přistupovat extrémně racionálně („sečteno podtrženo vychází výhodněji, abychom se soustředili spíš na ekonomický rozvoj, protože před rozmary počasí nás nejlépe ochrání bohatství“), jako by snad pár dolarů navíc něco zmožlo, až se vaše město ocitne pod vodou. Což představuje jen další způsob, jak odvracet zrak, pokud se shodou okolností vyžíváte v politických teoriích.

Nebo si klimatické krize sice všímáme, ale namlouváme si, že nemáme čas, abychom se zabývali něčím tak vzdáleným a abstraktním, třebaže jsme viděli záplavy v newyorském metru i obyvatele New Orleansu uvízlé na střechách jejich domů a víme, že v bezpečí není nikdo, zejména ti nejzranitelnější. A přestože je takový postoj naprosto pochopitelný, i zde se jedná o způsob, jak odvrácíme zrak.

Nebo změnám klimatu sice věnujeme pozornost, ale namlouváme si, že se můžeme soustředit leda sami na sebe. Meditovat a nakupovat na farmářských trzích a nejezdit autem — jenže zanedbáváme úsilí o proměnu zřízení, které stávající krizi dává punc nevyhnutelnosti, protože podobné snahy vyvolávají příliš mnoho „negativních vibrací“ a beztak nikam nepovedou. A zprvu se může jevit, že pohled neodvrácíme, protože takový životní styl k řešení jistě v mnohém přispívá, ale přesto necháváme jedno oko pevně zavřené.

Nebo klimatické krizi třeba věnujeme pozornost, plnou pozornost, jenže pak jako bychom vždycky zase zapomněli. Rozpomene-me se na ni, a pak na ni opět zapomeneme. Změny klimatu už jsou takové: udržet je dlouho v hlavě není snadné. Tyto prapodivné střídavé výpadky ekologické paměti mají naprosto racionální podklad. Popírání se dopouštíme z obavy, že pokud si realnost této krize připustíme v plně šíři, všechno se změní. A máme pravdu.⁵

Dobře víme, že budeme-li se dál ubírat dosavadní cestou a necháme emise rok od roku narůstat, změny klimatu náš svět od základu promění. Patrně dojde k zatopení velkoměst, moře pohltí prastaré kultury a naše děti s velkou pravděpodobností stráví značnou část života tím, že budou prchat před prudkými bouřemi a extrémními suchy a vzpomínat se z jejich následků. Nemusíme

se nijak přičinit, aby taková budoucnost nastala. Stačí nedělat nic. Stačí si jen dál počínat jako doposud, upínat se k nějakému technickému zázraku, opečovávat vlastní zahrádky nebo si namlouvat, že to bohužel nemáme čas řešit.

Stačí *nereagovat*, jako by se jednalo o krizi se vším všudy. Stačí dál popírat, jaký strach ve skutečnosti pocítujeme. A pak krůček po krůčku dospějeme do situace, která nám nahání největší hrůzu a před níž celou dobu zavíráme oči. Není potřeba vyvíjet žádné zvláštní úsilí.

Takto neradostnou budoucnost lze odvrátit, nebo její bezútešnost alespoň podstatně zmírnit. Má to však zásadní háček — vyžaduje to všestrannou změnu. Pro nás, kdo holdujeme vysoce konzumnímu životnímu stylu, to vyžaduje změnu způsobu života, fungování našich hospodářských systémů, a dokonce i příběhů, které si vyprávíme o vlastní úloze na Zemi. Příznivá zpráva však je, že mnohé z těchto změn vůbec nemají katastrofální ráz. Řada z nich je naopak vysloveně lákavá. Trvalo mi však pěkně dlouho, než jsem k tomuto zjištění dospěla.

Přesně si vybavuji okamžik, kdy jsem od reálnosti klimatických změn přestala odvracet zrak, respektive kdy jsem jim poprvé na řádnou chvíli věnovala pozornost. Stalo se to v dubnu 2009 v Ženevě, kde jsem se seznámila s bolivijskou vyslankyní při Světové obchodní organizaci (World Trade Organization, WTO). Tuto funkci tehdy zastávala překvapivě mladá žena jménem Angélica Navarro Llanosová, a protože je Bolívie chudá země s nízkým rozpočtem na zahraniční činnost, Navarro Llanosová si k obchodní agendě nově přibrala také klimatické portfolio. Během oběda v prázdné čínské restauraci (poté co mi nejprve pomocí hůlek nastínila křivku vývoje globálních emisí) mi objasnila, že ve změnách klimatu spatřuje pro své spoluobčany strašlivou hrozbu, ale také příležitost.

Je nasnadě, proč se jedná o hrozbu: v Bolívii dostupnost zavlažovací i pitné vody výrazně závisí na ledovcích, a bílé vrcholky hor, které se vypínají nad tamním hlavním městem, znepokojivým tempem šednou a hnědnou. O příležitost jde podle Navarro Llanosové proto, že země jako ta její nenesou téměř žádný podíl na strmém nárůstu emisí, a mohou se tedy prohlásit za „klimatické věřitele“, jimž velcí původci emisí dluží finanční a technickou podporu

k pokrytí obřích nákladů na zvládání dalších katastrof spojených s klimatem a dluží jim také rozvojovou pomoc na přechod k zelené energetice.

Nedlouho před naším setkáním předložila argumenty pro takovéto přesuny bohatství během svého vystoupení na konferenci OSN o změnách klimatu. Věnovala mi jeden výtisk svého projevu, v němž stálo, že „miliony lidí na malých ostrůvcích, v nejméně rozvinutých a vnitrozemských státech, jakož i zranitelná lidská společenství v Brazílii, Indii, Číně a po celém světě nyní trpí kvůli dopadům problému, který nijak nezavinili... Máme-li v příštím desetiletí omezit emise, potřebujeme mobilizaci, jejíž rozsah nemá v dějinách obdoby. Potřebujeme Marshallův plán pro Zemi. Tento plán musí vést k dosud nevidanému přesunu financí a technologií. V každé zemi je nezbytné vybudovat technologickou infrastrukturu, abychom zajistili snížení emisí a zároveň zlepšili kvalitu života. Máme pouhých deset let.“⁶

Marshallův plán pro Zemi by pochopitelně stál spoustu peněz — stovky miliard, ne-li bilionů dolarů (konkrétní částku se Navarro Llanosová zdráhala vyčíslit) — a člověka by mohlo napadnout, že už kvůli své nákladnosti není realizovatelný. Psal se koneckonců rok 2009 a právě byla v plném proudu světová finanční krize. Dosud však nedošlo k normalizaci drtivé logiky úsporných opatření, jako je přenášení pohledávek vůči bankéřům na obyčejné lidi v podobě propouštění zaměstnanců z veřejného sektoru, rušení škol a podobně. Krize tedy myšlenkám Navarro Llanosové neubrala na přesvědčivosti, ba právě naopak.

Krátce předtím jsme všichni přihlíželi, jak se naši vrcholní představitelé rozhodli vyhlásit krizový stav a v mžiku došlo k uvolnění bilionů dolarů. Kdyby se prý nechaly padnout banky, zhroutil by se také zbytek ekonomiky. Jednalo se o otázku kolektivního přežití, takže se peníze najít musely. Zároveň vyšla najevo klamavost některých z ústředních myšlenek našeho ekonomického zřízení (Potřebujete víc peněz? Tak si je natiskněte!). Obdobný přístup k veřejným financím zvolily vlády také o několik let dřív, po teroristických útocích z 11. září. Když se mnohé západní země vložily do budování policejního státu a vedení zahraničních válek, nezdálo se, že by dopad na rozpočty hrál nějakou roli.

Ke klimatickým změnám naši čelní představitelé nikdy nepřistupovali jako ke krizi, přestože v porovnání se zhroucením bank nebo zborcením výškových budov mohou rozvrátit daleko větší počet životů. K požadavkům na omezování našich emisí skleníkových plynů, jež je dle vědců nezbytné, abychom riziko pohromy podstatně snížili, se přistupuje jako ke skromným návrhům, jejichž uskutečnění lze odložit víceméně na neurčito. Udělení krizového statusu se evidentně odvíjí nejen od jasných faktů, ale stejnou měrou také od moci a priorit. Této situaci však nemusíme jen mlčky přihlížet, vždyť pravomoc k vyhlášení krizového stavu nenáleží pouze politikům. Mají ji také masová hnutí obyčejných lidí.

Otrokářství nepředstavovalo pro Brity a Američany krizi, dokud je v ni neproměnilo abolicionistické hnutí. Rasová diskriminace nepředstavovala krizi, dokud ji v ni neproměnilo hnutí za občanská práva. Sexuální diskriminace nepředstavovala krizi, dokud ji v ni neproměnil feminismus. Apartheid nepředstavoval krizi, dokud ho v ni neproměnilo hnutí proti apartheidu.

Stejně tak platí, že pokud se mezi námi najde dostatek těch, kdo přestanou odvracet zrak a rozhodnou se, že změny klimatu krizí jsou a vyžadují odezvu rozsahem podobnou Marshallovu plánu, potom se takovou krizí stanou a politická garnitura bude nucena zareagovat, a to jednak uvolněním finančních prostředků a jednak upravením pravidel pro volný trh, jejichž tvárnost se zřetelně projevuje, když se v tísní ocitají zájmy elit. Tento potenciál bývá čas od času v náznacích patrný, když nás krizové události přimějí, abychom klimatickým změnám na chvíli věnovali bedlivější pozornost. „Při těchto záchranných akcích nehrají peníze roli. Uvolníme na ně tolik prostředků, kolik bude třeba,“ prohlásil britský premiér David Cameron (zosobnění logiky úsporných opatření), když v únoru 2014 stoletá voda zaplavila značnou část Spojeného království a tamní veřejnost byla rozhořčená, že vláda nevyvíjí ve snaze o pomoc větší úsilí.⁷

Když jsem poslouchala, jak Navarro Llanosová líčí situaci z bolivijského hlediska, začalo mi docházet, že klimatické změny (postavíme-li se k nim jako ke skutečně celosvětovému nouzovému stavu, podobně jako se Britové postavili k povodním) by se mohly stát silou, která vyburcuje celé lidstvo a jejíž působení nás

nejen lépe ochrání před extrémními výkyvy počasí, ale také našim společenstvem zajistí větší bezpečí a spravedlnost i v dalších ohledech. Zdroje nezbytné k urychlenému odklonu od fosilních paliv a k přípravám na nastupující nepřízeň počasí by mohly vymanit obrovské masy lidí z chudoby a opatřit jim služby, kterých se dnes zoufale nedostává, od čisté vody po elektřinu. Jedná se o vizi budoucnosti, která jde nad rámec pouhého přežití či snášení klimatických změn, respektive (řečeno komisním výrazivem OSN) nad rámec „zmírňování“ vlivu změn klimatu a „přizpůsobení se“ jejich dopadům. Jedná se o vizi, v níž všichni společně využijeme krize, abychom se jedním skokem přenesli tam, kde se nám, upřímně řečeno, patrně povede lépe než teď.

Po rozhovoru s Navarro Llanosovou jsem zjistila, že už se bez obav dokážu ponořit do vědeckých prací o klimatické hrozbě. Přestala jsem se článkům a vědeckým studiím vyhýbat a pustila jsem se do čtení všeho, co se mi k tématu podařilo dohledat. Také jsem celý problém přestala házet na ekology, přestala jsem si namlouvat, že je určen jiným, že ho mají řešit ti druzí. Na základě rozhovorů s dalšími představiteli rostoucího hnutí za klimatickou spravedlnost jsem také začala poznávat celou řadu způsobů, jak by se změny klimatu mohly stát katalyzátorem změn k lepšímu — jak by zastáncům pokroku mohly poskytnout dosud vůbec nejpádnější argument, na jehož základě by mohli požadovat, aby se obnovily a oživily místní ekonomiky, aby se naše demokratické instituce vymanily z rozkladného vlivu korporací, aby se již neuzavíraly další zhoubné dohody o volném trhu a přepracovaly se ty stávající, aby se investovalo do strádající veřejné infrastruktury (třeba do hromadné dopravy a cenově dostupného bydlení), aby vlastnictví základních služeb, jako je zásobování energií a vodou, přešlo zpátky na uživatele, aby se ozdravilo choré zemědělství, aby se otevřely hranice migrantům, jejichž přesuny souvisejí s důsledky klimatických změn, aby se už konečně uznala územní práva domorodých obyvatel — což by úhrnem přispělo k ukončení nehorázných nerovností uvnitř našich států i mezi nimi.

Začala jsem si také všimnout nových spojení a neotřelých argumentů, které nasvědčují, že kdyby se těmto různorodým vazbám dostalo širšího porozumění, mohla by naléhavost klimatické

krize dát základ mocnému masovému hnutí, které by tato zdánlivě nesourodá témata skloubilo do celistvého narativu hovořícího o možnostech, jak ochránit lidstvo před řáděním hrubě nespravedlivého hospodářského zřízení i rozkolísaného klimatického systému. Tuto knihu jsem napsala, neboť jsem dospěla k závěru, že takovým mimořádným katalyzátorem by se mohla stát právě opatření proti změnám klimatu.

Lidový šok

Napsala jsem ji však také proto, že klimatické změny mohou společenskou, politickou a hospodářskou transformaci podnitit také v řadě velmi rozmanitých a mnohem méně žádoucích podob.

Posledních patnáct let jsem se zabírala zkoumáním společností procházejících extrémními otřesy, vyvolanými ekonomickými kolapsy, živelními pohromami, teroristickými útoky a válkami. Také jsem se dopodrobna zabývala otázkou, jaké proměny nastávají ve společnostech, jež jsou takovýmto obdobím ohromného tlaku vystaveny, a jak podobné události mění všeobecné pojetí toho, co je možné — někdy k lepšímu, ale vesměs k horšímu. Ve své poslední knize nazvané *Šoková doktrína* jsem rozebrala, jak těchto rozličných krizí v uplynulých čtyřiceti letech využívaly podnikatelské zájmové skupiny k prosazování politických opatření za účelem obohatit nepočetnou elitu, tedy k rušení regulací, ke škrťům v sociálních výdajích a k vynucování rozsáhlé privatizace veřejné sféry. Posloužily také k ospravedlnění tvrdých zákroků proti občanským svobodám a úděsného porušování lidských práv.

Z četných náznaků lze usuzovat, že ani změny klimatu nebudou v tomto směru výjimkou, že se jich opět chopí ti, kdo budou usilovat o předání dalších zdrojů jednoprocenní menšině, namísto aby se tato krize stala impulzem k řešení, která skýtají reálnou šanci zamezit katastrofálnímu oteplování a ochránit nás před nevyhnutelnými pohromami. Počáteční fáze tohoto procesu lze sledovat již nyní. Obecní lesy se celosvětově proměňují v privatizované rezervace a v soukromé obory, jejichž vlastníci mohou inkasovat „uhlíkové kredity“, což je výnosná finta, které se budu podrobně

věnovat později. Konjunkturu zažívají také „termínové obchody s počasím“, jejichž prostřednictvím si firmy a banky mohou sázet na povětrnostní změny, jako by ničivé katastrofy byly hazardní hra v lasvegaském kasinu (mezi lety 2005 a 2006 se obchod s klimatickými deriváty vyhoupl na bezmála pětinasobek, z 9,7 miliardy na 45,2 miliardy dolarů). Nadnárodním zajišťovnám kynou miliardové zisky, zčásti tvořené prodejem nových ochranných systémů určených rozvojovým zemím, které ke vzniku klimatické krize téměř nijak nepřispěly, ale jejich infrastruktura jen těžko odolává jejím dopadům.⁸

Od zbrojařského kolosu Raytheon jsme zase vyslechli nezvykle upřímné sdělení, že „v souvislosti s posunem spotřebitelského chování a požadavků, který změny klimatu přivodí, pravděpodobně dojde ke zmnožení podnikatelských příležitostí“. Mezi zmíněné příležitosti patří nejen zvýšení poptávky po soukromých službách, které Raytheon v oblasti zvládnání přírodních pohrom poskytuje, ale také růst „poptávky po jeho zbrojních produktech a službách, neboť mohou vyvstat obavy o bezpečnost v důsledku sucha, záplav a bouří způsobených klimatickými změnami“.⁹ Kdykoli se do našich úvah začnou vkrádat pochybnosti o naléhavosti této krize, mějme na paměti, že soukromé milice se již mobilizují.

Kromě zvýšené poptávky po ozbrojencích vytvářejí sucha a záplavy ještě všemožné další podnikatelské příležitosti. Mezi lety 2008 a 2010 bylo podáno nejméně 261 žádostí o patent souvisejících s plodinami „přizpůsobenými klimatu“, tedy osivy, která mají údajně přestát i extrémní povětrnostní podmínky. Za bezmála osmdesát procenty těchto patentů stojí šestice gigantů z agrobyznysu, včetně firem Monsanto a Syngenta. Superbouře Sandy zase přinesla nenadálé výnosy developerům v New Jersey, kteří utržili miliony za novou výstavbu v mírně zasažených oblastech, kdežto pro obyvatele těžce poškozených obecních bytů jsou dopady této katastrofy dodnes noční můrou, podobně jako tomu bylo v New Orleansu po hurikánu Katrina.¹⁰

Ani na jednom z uvedených příkladů není nic překvapivého. Náš stávající systém je uzpůsoben k tomu, aby nacházel nové možnosti, jak privatizovat společné statky a těžit z neštěstí. Ponechá-li se mu úplná volnost, nedokáže fungovat jinak. Lidské společnosti

však na krize nemusejí vždy reagovat uplatněním šokové doktríny. Všichni jsme se o tom nedávno přesvědčili, když celým světem zmítal finanční kolaps, který se roku 2008 rozšířil z Wall Street. Náhlý růst cen potravin napomohl vytvoření podmínek pro „arabské jaro“. Úsporná opatření podnítila vzestup masových hnutí od Řecka přes Španělsko, Chile a Spojené státy až po Quebec. Mnozí z nás se podstatně zlepšili ve schopnosti vzdorovat těm, kdo hodlají cynicky využívat krizi k drancování veřejné sféry. Tyto protesty nám však zároveň ukázaly, že nestačí říct „ne“. Nemají-li opoziční hnutí pouze zazářit a pak zas vyhasnout, budou potřebovat komplexní představu, jak a čím nahradit nynější pokulhávající systém, a také seriózní politické strategie, jejichž prostřednictvím svých cílů míní dosáhnout.

Dřívější zastánci pokroku věděli, jak na to. Dobývání velkých lidových vítězství v oblasti sociální a hospodářské spravedlnosti během rozsáhlých krizí má bohatou historii. Patří sem zejména opatření Nového údělu po burzovním krachu v roce 1929 a nástup bezpočtu sociálních programů po druhé světové válce. Tato opatření získala u voličů tolik podpory, že jejich uzákonění nevyžadovalo podobné autoritářské úskoky, jaké jsem popsala v *Šokové doktríně*. Rozhodujícím prvkem bylo vybudování robustních masových hnutí, která se dokázala postavit zastáncům pokulhávajícího *statu quo* a požadovala, aby se každému dostalo podstatně spravedlivější porce z ekonomického koláče. K přetrvávajícímu (třebaže těžce zkoušenému) odkazu těchto mimořádných dějinných okamžiků patří v řadě zemí všeobecné zdravotní pojištění, starobní důchody, dotované bydlení a financování kultury z veřejných zdrojů.

Zastávám přesvědčení, že klimatické změny skýtají mimořádnou příležitost ještě většího rozsahu. V rámci úsilí o snížení emisí na úroveň doporučenou mnohými vědci máme teď opět šanci prosadit politická opatření, která zásadně zvýší kvalitu života, překlenou propast mezi bohatými a chudými, vytvoří obrovský počet kvalitních pracovních míst a od základu oživí demokracii. Spíše než výsostným projevem šokové doktríny, spočívajícím v útisku a pranicích o nové zdroje, se klimatické změny mohou stát lidovým šokem, úderem zdola. Mohou rozdělit moc mezi většinu namísto jejího upevňování v rukou menšiny a mohou také podstatně

rozšířit společné statky namísto jejich postupného rozprodávání. A tam, kde pravicoví přívrženci šokové doktríny využívají krizi (skutečných i těch uměle vyvolávaných) k prosazení politických opatření, která naši náchylnost k podobným situacím ještě zvyšují, by podoby transformace zmiňované v této knize docílily přesného opaku: dobraly by se kořene otázky, proč soustavným krizím vlastně čelíme, a přinesly by nám jednak vlídnější klima než to, k jakému máme nakročeno, a jednak mnohem spravedlivější ekonomický systém, než je ten stávající.

Aby se však kterékoli z těchto změn uskutečnily — abychom dokázali uvěřit, že klimatické změny mohou změnit i nás —, musíme nejprve přestat uhýbat pohledem.

„Vy vyjednáváte celou dobu, co jsem já naživu,“ vyčetla roku 2011 kanadská studentka Anjali Appaduraiová shromáždění vládních vyjednávačů na konferenci OSN o změnách klimatu v jihoafrickém Durbanu. Nijak nepřeháněla. O předcházení klimatickým změnám mluví zástupci vlád z celého světa už přes dvacet let. S vyjednáváním začali v roce, kdy se tehdy jednadvacetiletá Anjali narodila. A přece, jak zdůraznila ve svém památném projevu, který na plénu přednesla jménem všech přítomných mladých lidí: „Celou tu dobu nectíte své závazky, neplníte stanovené cíle a porušujete sliby.““

Mezivládní orgán pověřený úkolem zamezit „nebezpečné“ míře klimatických změn nejenže za přibližně dvacet let činnosti (a během více než devadesáti oficiálních zasedání od svého ustavení) nedosáhl pokroku, ale pod jeho dozorem probíhalo *de facto* soustavné vyklízení pozic. Naše vlády promarnily řadu let překrucováním čísel a handrkováním o termíny ve snaze vyloudit odklad, jako vysokoškoláci, kteří nestíhají včas odevzdat seminárku.

Katastrofální následky jejich mlžení a průtahů už dnes nelze popírat. Dle předběžných údajů byly v roce 2013 globální emise CO₂ o celých 61 procent vyšší než v roce 1990, kdy se začalo seriózně vyjednávat o klimatické úmluvě. Slovy ekonomy Johna Reillyho z Massachusettského technologického institutu: „Čím více o nut-

nosti omezit emise hovoříme, tím více narůstají.“ Jediné, čeho přibývá rychleji než našich emisí, je množství slov slibujících jejich snižování. Každoroční klimatické summity OSN, které nadále zůstávají největší nadějí na politický průlom v otázce klimatických opatření, začaly postupem času působit ani ne jako fórum pro vážná vyjednávání, ale spíš jako vysoce nákladná a emisně náročná skupinová terapie, kde si představitelé nejzranitelnějších zemí světa vylévají zlost a žal, zatímco nepříliš významní zástupci států, které za jejich tragédie vesměs mohou, jen upřeně hledí do podlahy.¹²

Taková nálada panuje od krachu mohutně medializovaného klimatického summitu OSN, který se konal roku 2009 v Kodani. Poslední večer toho ohromného setkání jsem se ocitla mezi skupinkou aktivistů, k nimž náležel i jeden z čelních britských představitelů kampaně za klimatickou spravedlnost. Během summitu tento mladík dennodenně ve stručnosti tlumočil desítkám novinářů, co se během každého kola jednání odehrálo a jaký budou mít různé emisní cíle reálný dopad, a celou dobu působil jako ztělesněná sebejistota a vyrovnanost. Jeho optimismus ohledně perspektiv summitu navzdory veškerým nesnázím nepolevoval. Jakmile však bylo po všem a došlo k uzavření žalostné Kodaňské dohody, sesypal se nám přímo před očima. Seděli jsme v ostře osvětlené italské restauraci a on se usedavě rozvzlykal. Pořád dokola opakoval: „Ale já si fakt myslel, že to Obama chápe.“

Dnes ten večer považují za okamžik, kdy klimatické hnutí dospělo, kdy jeho stoupencům skutečně došlo, že nás nikdo nepřijde zachránit. Britská psychoanalytička a odbornice na klima Sally Weintrobeová to označuje za „stěžejní poselství“ kodaňského summitu. Oním poselstvím míní palčivé zjištění, že „o nás naši čelní představitelé nedbají... že není postaráno ani o naše holé přežití“.¹³ Toto vědomí nás vždycky bolestivě zaskočí, nehledě na to, kolikrát jsme už zklamáni ze selhání našich politických zástupců pocítili. Věci se skutečně mají tak, že jsme odkázáni jen sami na sebe a že veškerá věrohodná naděje na nápravu bude muset přijít zdola.

Vlády hlavních znečišťovatelů (včetně Spojených států a Číny) v Kodani podepsaly nezávaznou dohodu, v níž se zavázaly, že nedovolí, aby teplota celoplanetárně narostla o více než dva stupně Celsia oproti době, než jsme své ekonomiky začali zásobit energií

z uhlí. Tento dobře známý cíl, který by měl podle všeho představovat „bezpečnou“ míru klimatických změn, byl od samého počátku výsostně politickým rozhodnutím, jež mělo vést k co nejmenšímu narušení hospodářských systémů spíše než k ochraně co největšího počtu lidí. Když se tento teplotní limit v Kodani oficiálně stvrdil, mnozí delegáti vystoupili s ostrými námitkami, přičemž upozorňovali na to, že pro některé nízko položené ostrovní státy i pro rozsáhlé oblasti v subsaharské Africe se takový záměr rovná „rozsudku smrti“. Ve skutečnosti je však tento cíl značně rizikový pro nás pro všechny, vždyť teploty zatím vzrostly o pouhých osm desetin stupně Celsia, a my už nyní sledujeme řadu znepokojivých účinků, třeba dosud nevídané tání ledového příkrovu v Grónsku v létě roku 2012 nebo neočekávaně prudké okyselení oceánů. Pokud teplota vystoupá na více než dvojnásobek, nesporně to povede k hroživým následkům.¹⁴

Světová banka ve zprávě z roku 2012 nastínila, jaké riziko takový cíl obnáší. „Pokud se globální oteplování přiblíží hranici dvou stupňů Celsia a překročí ji, hrozí nebezpečí, že bude dosaženo kaskádových bodů zvratu. Z příkladů uveďme rozpad Západoantarktického ledovcového štítu, který povede k rychlejšímu zvyšování hladiny moří, nebo rozsáhlé odumírání amazonských pralesů s drastickými dopady na ekosystémy, řeky, zemědělství, energetiku a zdroje obživy. Takový stav by dále přispěl ke globálnímu oteplování v jednadvacátém století a postihl by celé kontinenty.“¹⁵ Jinak řečeno, jakmile necháme teploty vyšplhat nad určitý bod, ztratíme vládu nad tím, kde se rtuť teploměru zastaví.

Avšak ještě větší problém (a také důvod, proč kodaňský summit vzbudil tolik beznaděje) spočívá v tom, že se vlády neshodly na závazných cílech, a prakticky nic jim tedy nebrání, aby svoje přísliby ignorovaly. A přesně to se také děje. Emise vzrůstají tak prudce, že pokud se od základu nepromění naše ekonomické fungování, nárůst teplot jen o dva stupně už nyní působí jako utopický sen. Na poplach ostatně nebijí jen ekologové. Také Světová banka svoji zprávu uveřejnila s výstrahou, že „směřujeme ke světu, který se [do konce století] oteplí o čtyři stupně Celsia, což se projeví extrémními vlnami veder, úbytkem celosvětových zásob potravin, zánikem ekosystémů a biodiverzity a životu nebezpečným zvýšením

hladin moří“. Zpráva navíc přinesla varování, že „těž není jisté, zda se na čtyřstupňové oteplení planety vůbec lze adaptovat“. Kevin Anderson, bývalý vedoucí (a nyní zástupce vedoucího) Tyndallova centra pro výzkum klimatických změn (Tyndall Centre for Climate Change Research), které se záhy etablovalo jako jedna z předních britských institucí pro výzkum klimatu, hovoří ještě otevřeněji. Oteplení o čtyři stupně Celsia podle něj není „slučitelné s jakoukoli rozumnou představou uspořádaného, spravedlivého a civilizovaného světového společenství“.¹⁶

Nevíme sice přesně, jak by takový svět vypadal, ale i v tom nejlepším případě by se patrně jednalo o naprostou katastrofu. Oteplení o čtyři stupně by do roku 2100 mohlo celosvětově zvýšit hladiny moří o jeden nebo snad i dva metry (a v průběhu následujících staletí by moře neodvratně vystoupalo přinejmenším o několik dalších metrů). Došlo by tak k zatopení některých ostrovních států, například Malediv a Tuvalu, a k záplavám mnoha pobřežních oblastí od Ekvádoru a Brazílie přes Nizozemsko po značnou část Kalifornie a severovýchodu Spojených států, a také rozlehlých území v jižní a jihovýchodní Asii. Mezi velkoměsta, která by se zřejmě ocitla v ohrožení, patří Boston, New York, losangeleská aglomerace, Vancouver, Londýn, Bombaj, Hongkong a Šanghaj.¹⁷

Z ukrutných vln veder, které i v bohatých zemích dokážou usmrtit desetitisíce lidí, by se mezitím na všech světadílech, s výjimkou Antarktidy, stala zcela běžná součást léta. Vedra by také celosvětově způsobila drastické úbytky výnosů základních plodin (třeba sklizně pšenice v Indii a kukuřice v USA by se mohly propadnout o celých 60 procent), a to v době, kdy se po nich bude prudce zvyšovat poptávka v důsledku populačního růstu a stoupající spotřeby masa. A protože budou zemědělské plodiny čelit nejen zátěži způsobované horkem, ale také extrémním jevům, jako jsou rozsáhlá sucha, záplavy nebo přemnožení škůdců, výše ztrát by mohla překonat předpovědi získané z matematických modelů. Když k tomu navíc přičteme ničivé hurikány, rozsáhlé lesní požáry, kolaps rybolovu, všeobecný rozvrat zásobování vodou, vymírání druhů a celosvětové pandemie, pak si lze jen stěží představit, že by se ve společnosti podařilo zachovat mír a řád (tedy alespoň tam, kde o míru a řádu dnes vůbec můžeme hovořit).¹⁸

Úvod: Všechno se tak či onak mění

- ¹ Molina, Mario: „What We Know: The Reality, Risks and Response to Climate Change“, AAAS Climate Science Panel, American Association for the Advancement of Science, 2014, s. 8.
- ² „Sarah Palin Rolls Out at Rolling Thunder Motorcycle Ride“, Fox News, 29. května 2011.
- ³ Weil, Martin: „US Airways Plane Gets Stuck in ‚Soft Spot‘ on Pavement at Reagan National“, *Washington Post*, 7. července 2012; „Why Is My Flight Cancelled?“, Imgur, <http://imgur.com>.
- ⁴ Weil: „US Airways Plane Gets Stuck in ‚Soft Spot‘ on Pavement at Reagan National“.
- ⁵ K důležitým sociologickým a psychologickým aspektům každodenního popírání klimatických změn viz Norgaard, Kari Marie: *Living in Denial: Climate Change, Emotions, and Everyday Life*, MA: MIT Press, Cambridge 2011; Randall, Rosemary: „Loss and Climate Change: The Cost of Parallel Narratives“, *Ecopyschology*, roč. 1, č. 3, 2009, s. 118–129; a eseje uveřejněné ve Weintrobe, Sally (ed.): *Engaging with Climate Change*, East Sussex: Routledge 2013.
- ⁶ Navarro Llanos, Angélica: „Climate Debt: The Basis of a Fair and Effective Solution to Climate Change“, referát při Technical Briefing on Historical Responsibility, Ad Hoc Working Group on Long-term Cooperative Action, United Nations Framework Convention on Climate Change, Bonn, Německo, 4. června 2009.
- ⁷ „British PM Warns of Worsening Floods Crisis“, Agence France-Press, 11. února 2014.
- ⁸ „Exponential Growth in Weather Risk Management Contracts“, Weather Risk Management Association, tisková zpráva, červen 2006; Reguly, Eric: „No Climate-Change Deniers to Be Found in the Reinsurance Business“, *Globe and Mail*, 28. listopadu 2013.
- ⁹ „Investor CDP 2012 Information Request: Raytheon Company“, Carbon Disclosure Project, 2012, <https://www.cdp.net>.
- ¹⁰ „Who Will Control the Green Economy?“, ETC Group, 2011, s. 23; Glorioso, Chris: „Sandy Funds Went to NJ Town with Little Storm Damage“, NBC News, 2. února 2014.
- ¹¹ „Get It Done: Urging Climate Justice, Youth Delegate Anjali Appadurai Mic-Checks UN Summit“, Democracy Now!, 9. prosince 2011.
- ¹² Le Quéré, Corinne a kol.: „Global Carbon Budget 2013“, *Earth System Science Data*, č. 6, 2014, s. 253; „Greenhouse Gases Rise by Record Amount“, Associated Press, 3. listopadu 2011.

- ¹³ Weintrobe, Sally: „The Difficult Problem of Anxiety in Thinking About Climate Change“. In Weintrobe, Sally (ed.): *Engaging with Climate Change*, East Sussex: Routledge 2013, s. 43.
- ¹⁴ Ke kritickým vědeckým pracím o historických a politických aspektech dvoustupňového cíle viz Seager, Joni: „Death By Degrees: Taking a Feminist Hard Look at the 2 Degrees Climate Policy“, *Kvinder, Køn og Forskning*, č. 3–4, 2009, s. 11–22; Shaw, Christopher: „Choosing a Dangerous Limit for Climate Change: An Investigation into How the Decision Making Process Is Constructed in Public Discourses“, dizertační práce, University of Sussex, 2011, <http://www.notargets.org.uk>; Shaw, Christopher: „Choosing a Dangerous Limit for Climate Change: Public Representations of the Decision Making Process“, *Global Environmental Change*, č. 23, 2013, s. 563–571. KODAŇSKÝ SUMMIT: Kodaňská dohoda, Rámcová úmluva OSN o změně klimatu, 18. prosince 2009, s. 1; „TREST SMRTI“: „CJN CMP Agenda Item 5 Intervention“, projev přednesený aktivistkou Sylvíí Wachirovou na kodaňské klimatické konferenci, Climate Justice Now!, 10. prosince 2009, <http://www.climate-justice-now.org>; GRÓNŠKO: Box, Jason E. a kol.: „Greenland Ice Sheet“, Arctic Report Card 2012, National Oceanic and Atmospheric Administration, 14. ledna 2013; OKYSELOVÁNÍ: Hönisch, Bärbel a kol.: „The Geological Record of Ocean Acidification“, *Science*, č. 335, 2012, s. 1058–1063; Sutton, Adrienne J. a kol.: „Natural Variability and Anthropogenic Change in Equatorial Pacific Surface Ocean pCO_2 and pH“, *Global Biogeochemical Cycles*, č. 28, 2014, s. 131–145; NEBEZPEČNÉ DOPADY: Hansen, James a kol.: „Assessing ‘Dangerous Climate Change’: Required Reduction of Carbon Emissions to Protect Young People, Future Generations and Nature“, *PLOS ONE*, č. 8, 2013, e81648.
- ¹⁵ „Climate Change Report Warns of Dramatically Warmer World This Century“, World Bank, tisková zpráva, 18. listopadu 2012.
- ¹⁶ Tamtéž; Schellnhuber, Hans Joachim a kol.: „Turn Down the Heat: Why a 4 °C Warmer World Must Be Avoided“, A Report for the World Bank by the Potsdam Institute for Climate Impact Research and Climate Analytics, World Bank, listopad 2012, s. xviii; Anderson, Kevin: „Climate Change Going Beyond Dangerous — Brutal Numbers and Tenuous Hope“, *Development Dialogue*, č. 61, září 2012, s. 29.
- ¹⁷ K všeobecným přehledům shrnujícím vědecké výzkumy pravděpodobných světových dopadů čtyřstupňového oteplení viz Schellnhuber a kol.: „Turn Down the Heat“, a také zvláštní te-

matické číslo nazvané „Four Degrees and Beyond: the Potential for a Global Temperature Increase of Four Degrees and its Implications“, které sestavil a redigoval New, Mark G. a kol., in *Philosophical Transactions of The Royal Society A*, č. 369, 2011, 1–241. V roce 2013 zveřejnila Světová banka navazující zprávu, která se zabývala regionálními dopady nárůstu teplot o čtyři stupně se zaměřením na Afriku a Asii — Schellnhuber, Hans Joachim a kol.: „Turn Down the Heat: Climate Extremes, Regional Impacts, and the Case for Resilience“, A Report for the World Bank by the Potsdam Institute for Climate Impact Research and Climate Analytics, červen 2013. Ohledně zvýšení hladin světových moří za předpokladu, že by růst emisí vedl až k oteplení o čtyři stupně, uvádí tato zpráva vyšší čísla než prognózy IPCC, ale řada odborníků je považuje za příliš mírné. K vědeckému výzkumu, o který se tato pasáž opírá, viz Schellnhuber a kol.: „Turn Down the Heat“, s. 29; Levermann, Anders a kol.: „The Multimillennial Sea-Level Commitment of Global Warming“, *Proceedings of the National Academy of Sciences*, č. 110, 2013, s. 13748; Horton, Benjamin P. a kol.: „Expert Assessment of Sea-level Rise by AD 2100 and AD 2300“, *Quaternary Science Reviews*, č. 84, 2014, s. 1–6. Další informace o zranitelnosti malých ostrovních států a přibřežních oblastí Latinské Ameriky a jižní a jihovýchodní Asie vůči zvýšení hladin moří při zachování stávajícího emisního trendu a při dalších variantách vývoje (včetně těch optimističtějších) viz příspěvky Pracovní skupiny II ke čtvrté a páté hodnotící zprávě IPCC; obě dostupné na <http://www.ipcc.ch>. Viz kapitoly 10, 13 a 16 v publikaci Perry, M. L. a kol. (eds.): *Climate Change 2007: Impacts, Adaptation and Vulnerability, Contribution of Working Group II to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*, Cambridge: Cambridge University Press 2007; a kapitoly 24, 27 a 29 v publikaci Barros, V. R. a kol. (eds.): *Climate Change 2014: Impacts, Adaptation, and Vulnerability, Part B: Regional Aspects, Contribution of Working Group II to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*, Cambridge: Cambridge University Press 2014. Ke Kalifornii a severovýchodu USA viz Heberger, Matthew a kol.: „Potential Impacts of Increased Coastal Flooding in California Due to Sea-Level Rise“, *Climatic Change*, č. 109 (první příloha čísla), 2011, s. 229–249; a Sallenger, Asbury H. Jr. — Doran, Kara S. — Howd, Peter A.: „Hotspot of Accelerated Sea-Level Rise on the Atlantic Coast of North America“, *Nature Climate Change*, č. 2, 2012, s. 884–888. Ohledně aktuální analýzy velkoměst, která

mohou být zvláště ohrožena vzestupem mořských hladin, viz Hallegatte, Stephane a kol.: „Future Flood Losses in Major Coastal Cities“, *Nature Climate Change*, č. 3, 2013, s. 802–806.

- ¹⁸ K přehledu zvýšení regionálních teplot v souvislosti s celosvětovým nárůstem teplot o čtyři a více stupňů Celsia viz Sander-son, M. G. — Hemming, D. L. — Betts, R. A.: „Regional Temperature and Precipitation Changes Under High-end (≥ 4 °C) Global Warming“, *Philosophical Transactions of the Royal Society A*, č. 369, 2011, s. 85–98. Viz také: „Climate Stabilization Targets: Emissions, Concentrations, and Impacts over Decades to Millennia“, Committee on Stabilization Targets for Atmospheric Greenhouse Gas Concentrations, National Research Council, National Academy of Science, 2011, s. 31; Schellnhuber a kol.: „Turn Down the Heat“, s. 37–41. DESETITISÍCE: Robine, Jean-Marie a kol.: „Death Toll Exceeded 70,000 in Europe During the Summer of 2003“, *Comptes Rendus Biologies*, č. 331, 2008, s. 171–178; ZTRÁTY NA ÚRODĚ: „Climate Stabilization Targets“, National Academy of Science, s. 160–163.